

КІЛЬКІСНІ МЕТОДИ

Данило СУДИН

ЕВРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИВЧЕННЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ З ДОПОМОГОЮ КІЛЬКІСНИХ МЕТОДІВ

Danylo Sudyn

HEURISTIC POTENTIAL OF STUDY
OF EVERYDAY LIFE WITH THE HELP
OF QUANTITATIVE METHODS

Article offers analysis of possibility of use of quantitative methods in the study of everyday life. First of all, it shows that the everyday life has been object of interdisciplinary research since emergence of scientific interest in this subject. Also article offers new view on exchange of research methods between sociology and anthropology. Though it is widely known, that sociologists started to use qualitative methods under the influence of anthropology, almost no attention is paid to study the reverse process — borrowing quantitative methods by anthropologists. This article contains examples of anthropological researches, which were conducted with quantitative methods. The main part of the article shows an example of successful use of quantitative methods in the study of everyday life — study of housework in Ukraine. European Social Survey database is used for this purpose (5th round — 2010). Author has obtained results that confirm important differences between wives and husbands in the amount of domestic work, which is done by them. Also article offers analysis of factors that influence these differences. Author argues that resulting patterns could be detected only by quantitative methods. Qualitative methods are insensitive to situations, when respondents are unaware of the causes of their certain actions or practices, or when they don't want to articulate reasons of their behavior to researcher. However, the article also demonstrates the limitations of quantitative methods and stresses the importance of qualitative methods, which must complement them.

Keywords: everyday life, anthropology, quantitative methods.

© Д. СУДИН, 2015

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 6 (126), 2015

Повсякденність є об'єктом дослідження низки соціогуманітарних наук — історії, антропології, соціології. Важливим аспектом вивчення повсякденності в цих трьох науках є *міждисциплінарність*, тобто активне використання методологічних та теоретичних напрацювань суміжних наук. Проте у всіх трьох дисциплінах спостерігається *методична* єдність у вивченнях щоденного життя — використання виключно якісних методів досліджень. Метою пропонованої статті є обговорення можливості використання *кількісних* методів у вивченні повсякденності. Відповідно, це передбачає виконання таких завдань. По-перше, в статті буде показано, що повсякденність була об'єктом міждисциплінарних досліджень від появи наукового інтересу до цієї тематики. По-друге, стаття запропонує новий погляд на «кругообіг» методів наукових досліджень між соціологією та антропологією. Загальновідомим є твердження про те, що якісні методи почали використовуватися в соціології під впливом антропологів. Проте майже не приділяється уваги вивчення зворотного процесу — запозиченням кількісних методик антропологами. По-третє, в статті буде продемонстровано можливість успішного використання кількісних методів у вивченні повсякденності на прикладі хатньої роботи.

1. *Міждисциплінарний характер вивчення повсякденності в соціогуманітарних науках.* Статус об'єкта наукових досліджень повсякденність отримувала доволі повільно та з різною швидкістю в різних соціогуманітарних науках. Зокрема, в історії поворот до повсякденності відбувся в 1960—1970-х рр. — у форматі історії знизу та мікроісторії [9; 21]. І вже тоді він супроводжувався запозиченнями з антропології — як в теоретичному, так і методологічному вимірах. Адже антропологія зосереджувала увагу на повсякденності від початку свого існування як науки¹. Втім, причина цього криється в особливостях становлення самої антропології. Вона виникає в ХІХ ст. [4, с. 12—38], причому спершу у формі етнографії, метою якої було збереження народної культури — обрядів, фольклору та знання про побутове життя. Інтерес до цих елементів соціальної реальності загострився через виникнення в Центральній та Східній Європі націоналізмів, які вимагали для своїх націй політичної незалежності. Для цих суспільних рухів важливим було ствердити

¹ Соціологічне вивчення повсякденності важко відокремити на початках від антропологічного, про що йтиметься трохи згодом.

існування окремих націй, що можна було зробити з допомогою етнографічного матеріалу. Узагальнюючи, М. Грох вказав, що початок всіх центральноєвропейських націоналізмів характеризується фазою «А», коли «розгортаються дослідження у сфері етнографії, філології, літератури, історії» [6, с. 222]. Причина такої важливості етнографії крилася в поширеності поділу на історичні та неісторичні народи. Якщо перші могли легітимізувати своє існування з допомогою письмових першоджерел, то останні часто були позбавлені такого привілею. Саме через це розвинулася теорія, яка доводила, що в фольклорі зберігається історичне знання народу, але в усній та метафоричній формі [19, с. 18—24]. Відтак, на початках антропологія розглядалася як частина історії. Розвиток антропології в західноєвропейських країнах привів до схожого результату, хоч ми можемо припустити, що мав іншу причину — колоніалізм: оскільки колонізовані народи часто не мали власної писемної історії, то антропологія була способом її реконструкції [16, с. 8—13]. Фактично, в цьому випадку вона виступала засобом репрезентації колонізованих, які самі за себе не могли говорити², але також і засобом їх колонізації, тобто представлення як таких, що потребують «опіки» у формі колонізації. Проте в обох випадках йшлося про ідентичне сприйняття антропології в системі наук — як розділу історії, який оперує фольклорними джерелами³, а не письмовими.

Зміни в сприйнятті фольклору відбулися в кін. XIX — поч. XX ст. В цьому контексті ключовими були ідеї функціоналізму, згідно з якими фольклор та народна культура не є «спотвореним» історичним джерелом, а автономною частиною соціальної реальності, яка виконує важливі соціальні функції. Найбільш яскраво це протистояння видно у дискусії довкола дифузійнізму [4, с. 36—37]. Дифузійністи вважали, що поява ідентичних чи подібних явищ в

різних культурах можна пояснювати лише запозиченнями. Відтак, завдання антропології — шукати історичних коренів тих чи інших соціальних чи культурних явищ. Натомість функціоналісти дотримувалися іншого погляду: подібні соціокультурні явища виникають через подібність викликів, які поставали перед різними суспільствами [16, с. 63—66]. Фактично, з цього моменту можна говорити про існування антропології як окремої науки. Зокрема, Р. Дельєж виводить початки антропології від функціоналізму [4, с. 39—40].

Ця дискусія засвідчує важливу річ: антропологія, яка на початках була радше частиною історичної науки, зацікавилася повсякденням, яким не цікавилася «материнська» наука. Після відокремлення антропології історія не приділяла значної уваги повсякденню аж до 1960-х рр., хоча початки такого інтересу можна знайти вже в працях представників «школи «Анналів» — М. Блока, Л. Февра та Ф. Броделя. Втім, що цікаво, вони також звертаються в своїх дослідженнях до антропології, коли говорять про вивчення повсякденності [5, с. 44—48].

В цьому контексті необхідно згадати про розділення між соціологією та антропологією. На поч. XX ст. воно було доволі проблематичним. Наприклад, Е. Дюркгайм та М. Мосс вважаються засновниками французької антропології [4, с. 39—40; 29, с. 81], хоча перший з них є класиком соціології, а творчість другого також вивчають в контексті історії французької соціологічної школи [3; 28, с. 442—445; 29]. Така ж ситуація з антропологами Б. Маліновським та А. Редкліф-Брауном, яких соціологи зараховують до попередників структурного функціоналізму [30, р. 16—20]. Взагалі, навіть в сер. XX ст. домінував погляд, що антропологія вивчає суспільства, що не знають письма, а соціологія — розвинуті індустріальні суспільства [27, с. 315—316]. Проте інтерес соціологів до повсякденного життя з'являється в 1920—1930-х рр. під значним впливом антропології. Цей аспект взаємодії соціології та антропології доцільно говорити в контексті «обміну» обох дисциплін методами досліджень.

2. «Обмін» методами між соціологією та антропологією. Інтерес соціологів до повсякденності супроводжувався активним залученням напрацювань антропологів. Перш за все, варто зазначити дослідження Чиказької школи, які, хоч і опирали-

² Представлення колонізованих як «німих», які не можуть самі себе репрезентувати, а тому потребують колонізатора, який може бути виразником їхньої ідентичності, є типовим для символічних практик колоніалізму [18; 17].

³ Межа проходила не за критерієм «усне-письмове», але «ненадійне-надійне». В першому випадку антропологія оперувала б усними свідченнями очевидців, тобто наближалась до усної історії. Натомість йшлося про надійні письмові джерела та спотворені усними переказами відомості про реальні історичні події.

ся на філософію прагматизму, в плані методології мали багато запозичень з антропології. Зокрема, в Університеті Чикаго лекції читав А. Редкліф-Браун [13, с. 334—342], а запровадження якісних методів в соціології пов'язують з роботами антрополога В.Л. Уорнера [14, с. 620, 653], який був учнем А. Редкліф-Брауна [13, с. 340]. Близькими до його робіт є дослідження Р.С. Лінда та Г.М. Лінд, які отримали назву «*Middletown studies*»⁴. По-друге, значний вплив на становлення мікро-соціології мали роботи І. Гофмана, який за освітою також був антропологом і надихався роботами В. Уорнера та А. Редкліф-Брауна. Отже, соціологічне вивчення повсякденності формувалося під впливом антропологічних методів⁵. Звісно, соціологи також розробляли власні методи. Класичним прикладом може слугувати робота «Безробітні Марієнталу» (1933) [25] П. Лазарсфельда, М. Ягоди та Г. Цайзеля. І хоча використані в ній методи в більшості своїй відповідають набору, розробленому Чиказькою школою (інтерв'ю, спостереження), деякі новинки вказують на особливий шлях соціології. Саме в цьому дослідженні вперше в західній соціології було здійснено вивчення бюджетів часу, причому в кількісному форматі [24, с. 13—14]. В 1940—1950-х рр. в соціології відбувається значний поворот до квантифікації⁶.

Причин цьому було декілька. По-перше, до 1930-х рр. статистика не оформилася в самостійну завершену науку⁷. По-друге, в соціологію кількісні

методи проникають частково завдяки тісній співпраці з психологією [25, с. 50—62], яка розпочала процес математизації на століття раніше [7, с. 10—64]. По-третє, запровадження кількісних методів в соціології супроводжувалося загальним потягом до квантифікації — варто лише згадати історичні дослідження Ф. Броделя чи його учня П. Шоню, які опиралися на багатий кількісний матеріал. Відповідно, потяг до квантифікації в антропології формувався як самостійно, так і під впливом соціології. Прикладом першого можуть слугувати ідеї К. Леві-Строса, який пропонував вивчати міфи з допомогою кількісних методів [10, с. 208—209], адже саме в такий спосіб можна виявити певні закономірності наративів. Втім, були і антропологічні дослідження, які більше опиралися на соціологічну «квантофренію». Як приклад можна навести дослідження північноамериканських індіанців, проведене А.Л. Кребером в 1930—1940-х рр. [26]. В цьому дослідженні було використано анкетування — для виявлення поширеності різних варіантів міфу серед племен Тихоокеанського узбережжя США. В цьому дослідженні А.Л. Кребер також шукав і залежності — між типом довколишнього середовища, в якому проживало плем'я, та варіантами тих чи інших міфів. Іншим прикладом використання кількісних методів в дослідженнях повсякденності можуть слугувати роботи П. Бурдьє «Нарис теорії практики» [23] та «Розрізнення. Критика соціальної здатності судження» [22]. В обох випадках використання кількісних методів було виправданим. Досліджуючи кабілів, П. Бурдьє виявив, що матримоніальні правила, які презентувалися кабілами як норма, є малопоширеними: лише 5—10% шлюбів укладаються згідно з ними. Так само в «Розрізненні» він проаналізував різноманітні культурні та соціальні практики з використанням кількісних методів, щоб показати, наскільки ті чи інші практики поширені в тих чи інших соціальних верствах.

Проте в цьому випадку спостерігається доволі дивна ситуація. Попри те, що в 1930—1950-х рр. соціологія успішно інкорпоровала антропологічні методи, антропологія не поспішає використовувати кількісні методи в своїх дослідженнях. Тобто наразі цю ситуацію найкраще можна описати поняттям «односторонній рух». Втім, це аж ніяк не йде на користь антропології, адже в такий спосіб за межами досліджень залишається багато цікавого та важливого матеріалу.

⁴ Цією назвою окреслюють дві роботи Р.С. Лінда та Г.М. Лінд — «*Middletown: A Study in Modern American Culture*» (1929) та «*Middletown in Transition: A Study in Cultural Conflicts*» (1937).

⁵ Важливо розуміти, що імпульс до вивчення повсякденності в соціології був закладений ще від її початків. В цьому контексті знаковими є роботи М. Вебера, який наголошував на необхідності розуміння в соціологічних дослідженнях. Але методичні засоби до реалізації цієї мети соціологія отримала саме з антропології.

⁶ Цей поворот часто був зовсім невиправданим, коли в кількісних вимірах намагалися подати якісні дані. Саме через таке намагання квантифікувати соціальну реальність П. Сорокін в 1956 р. почав говорити про квантофренію.

⁷ Аксиоматичне обґрунтування теорії імовірності відбулося в 1933 р. завдяки роботі О. Колмогорова. Проте навіть роботи 1940-х рр. засвідчують, що формування статистики як повноцінної математичної дисципліни на той час ще не завершилося [8; 12].

Таблиця 1

Результати коваріаційного аналізу

Джерело	SS (Тип III)	df	MS	F	Sig.
Скоригована модель	13550,971	5	2710,194	8,865	0,000
Константа	2473,994	1	2473,994	8,093	0,005
Вік	1577,901	1	1577,901	5,161	0,023
Кількість осіб в домогосподарстві	1614,409	1	1614,409	5,281	0,022
Сукупний сімейний дохід	955,947	1	955,947	3,127	0,078
Стать	4525,832	1	4525,832	14,804	0,000
Кількість год./тиж. на оплачуваній роботі	693,827	1	693,827	2,270	0,133
Помилка	168140,554	550	305,710		
Загальна	304998,000	556			
Скоригована загальна	181691,525	555			

$R^2 = 0,075$ (Adjusted $R^2 = 0,066$)

3. Дослідження хатньої роботи як приклад використання кількісних методів у вивченні повсякденності. Проілюструвати можливість використання кількісних методів у вивченні повсякденності найкраще дослідженнями хатньої роботи. Для цього було використано дані Європейського соціального дослідження (*European Social Survey*)⁸. Респондентам ставили задавали низку запитань про те, скільки часу вони особисто та їхні партнери витрачають в тиждень на хатню роботу. Під хатньою роботою розумілося таке: приготування їжі, прання, прибирання, догляд за одягом, покупки, ремонтування (майна), але не догляд за дітьми, літніми людьми/хворими і довілля.

Результати виявилися доволі несподіваними. По-перше, спостерігається чітка різниця в оцінках тривалості хатньої роботи чоловіками та жінками. Чоловіки вважають, що працюють по дому на 10,41 год. на тиждень менше, ніж їхні дружини. Натомість жінки вважають, що працюють на 18 год. більше, ніж їхні чоловіки. Тобто залежно від того, кого просили оцінити тривалість хатньої роботи, відповіді виходили різні. Різниця між оцінками становила 7,59 год. на тиждень⁹. В цьому випадку можна було б припус-

тити, що ключовим фактором були *outliers*, тобто крайні значення, які суттєво зміщують середнє арифметичне (див. рис. 1). Відповідно, було здійснено тест порівняння медіан, оскільки останні є робастними щодо *outliers*. Проте і в цьому випадку різниця залишилася статистично значущою на рівні 0,001.

Іншим чинником, який спотворює дані, могли бути систематичні помилки репрезентативності, тобто ситуація, коли соціальні характеристики опитаних чоловіків та жінок суттєво відрізняються. Ми виокремили такі ключові характеристики, які могли б зміщувати результати, — вік, кількість осіб, що проживають в домогосподарстві та майновий стан сім'ї. Для перевірки гіпотези, чи ці фактори дійсно впливають на різницю між статтями, нами було здійснено коваріаційний аналіз. В тестованій моделі стать виступала джерелом постійних ефектів (*fixed factors*), а перелічені вище змінні — як коваріати. За таких умов результати коваріаційного аналізу дадуть змогу побачити, чи є статистично значима різниця між середніми значеннями для чоловіків та жінок за умови рівних значень коваріат. Результати коваріаційного аналізу засвідчили, що відмінність в оцінках різниці часу, що витрачається на хатню роботу партнером та респондентом, зумовлена статтю, але також й іншими показниками (див. табл. 1). Отже, говорити про систематичні помилки репрезентативності в цьому випадку підстав немає.

Останнім показником, який дає змогу перевірити припущення про відсутність помилок репрезентується рівність дисперсій), адже тест Лівена не дав підстав припускати, що дисперсії обох вибірок є різними: $df=782$, $t=-5,644$).

⁸ 5-й етап цього дослідження, який в Україні проходив в 2011 р. Опис вибірки можна прочитати в [2, с. 4—17]. В нашому аналізі було використано *зважену* базу даних (пост-стратифікаційне зважування з урахуванням дизайн-ефекту), причому з бази було відібрано лише одружених респондентів, а тому $n=1102$.

⁹ Різниця була статистично значимою на рівні 0,001 (використано *t*-тест Стьюдента для незалежних вибірок, які отримані з однієї генеральної сукупності (тобто при-

Таблиця 2

Результати t-тесту Стьюдента для однієї вибірки

Стать	Тестоване значення = 12,608					
	t	df	Sig. (2-стороння)	Різниця середніх	95% довірчий інтервал різниці середніх	
					Нижня межа	Верхня межа
Чоловіки	-2,180	351	0,030	-2,19626	-4,1780	-,2145
Жінки	6,035	431	0,000	5,39094	3,6351	7,1468

тативності, є оцінка респондентами кількості годин в тиждень, які витрачаються ними та їхніми партнерами (чоловіком та дружиною, відповідно) на *оплачувану* роботу. Якщо йдеться про помилки репрезентативності, то і в цьому випадку оцінки будуть відрізнятися для представників обох статей. Втім, результати такого порівняння є такими. Чоловіки вважають, що працюють на оплачуваній роботі на 5,26 год./тиж. *більше*, ніж їхні дружини, натомість жінки вважають, що працюють на 3,66 год./тиж. *менше*, ніж їхні чоловіки. Отже, різниця між оцінками становить всього 1,6 год./тиж. і не є статистично значимою¹⁰. Відтак, можемо стверджувати, що у випадку різниці в оцінці кількості годин, що витрачаються на хатню роботу, не йдеться про систематичні помилки *репрезентативності*. На нашу думку, основним джерелом відмінностей між оцінками чоловіків та жінок є систематичні помилки *реєстрації*¹¹. Швидше за все, в цьому випадку йшлося про те, що чоловіки та жінки в різний спосіб оцінюють тривалість хатньої роботи, яку виконують вони особисто та їхні партнери. Але в цьому випадку хибні відповіді також є важливим дослідницьким результатом, адже дають змогу зрозуміти важливу особливість сприйняття хатньої роботи чоловіками та жінками¹². Яскравим прикладом

різниці в оцінці одних і тих же фактів соціального життя є результати перепису населення СРСР в 1970 р., згідно з якими кількість одружених жінок виявилася більшою, ніж кількість одружених чоловіків: 54,2 млн. і 53,0 млн. відповідно [15, с. 202]. Відмінність була зумовлена різним розумінням поняття «одружений/на» чоловіками та жінками. Аналогічна ситуація спостерігається і з хатньою роботою. Ми припускаємо, що цей вид роботи є значною мірою «непомітним», тобто таким, що погано усвідомлюється членами подружжя. Саме через це спостерігається ситуація, коли оцінки свого внеску та внеску партнера до хатньої роботи або недооцінюються, або переоцінюються, або одночасно відбувається обидва процеси.

Про такі зміщені оцінки свідчить реальна різниця між кількістю годин в тиждень, які витрачають жінки та чоловіки на хатню роботу. Об'єктивно жінки в середньому на 12,61 год./тиж. виконують хатньої роботи більше, ніж чоловіки, причому ця різниця є статистично значимою¹³. Тобто ми маємо об'єктивне значення різниці кількості годин в тиждень, що витрачаються респондентами та їхніми партнерами на хатню роботу. Наступним кроком аналізу є порівняння цієї об'єктивної різниці з суб'єктивними оцінками самих респондентів. Такий аналіз доцільно робити окремо для чоловіків та жінок, щоб побачити, чиї відповіді відрізняються від об'єктивної різниці. Проте результати t-тесту Стьюдента для однієї вибірки засвідчують, що обидві різниці є статистично значимими, тобто і чоловіки, і

мінімізувати в дослідженні, але як важливий результат, який потрібно інтерпретувати. Аналогічним є ставлення до *не-відповідей*, які сприймаються не як відсутність відповіді, а як особливий вид відповіді [11].

¹³ Результати тесту Лівена дають підстави вважати, що обидві вибірки отримані з різних генеральних сукупностей, а тому $t = -9,49$, $df = 825,464$. Відтак, імовірність помилки першого роду менша 0,001.

¹⁰ Результати тесту Лівена не дають підстави вважати, що обидві вибірки отримані з різних генеральних сукупностей, а тому $t = -0,967$, $df = 452$. Відтак, імовірність помилки першого роду 0,334.

¹¹ Систематичні помилки репрезентативності — це відмінність вибіркової сукупності від генеральної сукупності за низкою важливих характеристик, а систематичні помилки реєстрації — це відмінність між реєстрованим значенням параметра та його істинним значенням. Останні виникають, перш за все, через недосконалість інструментарію [20, с. 201—205].

¹² Таке розуміння хибних відповідей відповідає сучасним уявленням про результати кількісних опитувань, згідно з якими хибні відповіді не сприймають як помилку, яку слід

Таблиця 3

**Характеристики регресійної моделі
(для респондентів чоловічої та жіночої статі)**

Стать		SS	df	MS	F	Sig.
Чоловіки	Регресія	25992,048	4	6498,012	42,887	,000
	Залишок	38410,310	254	151,516		
	Загальний	64402,358	258			
Жінки	Регресія	35905,446	4	8976,361	36,494	,000
	Залишок	78221,064	318	245,970		
	Загальний	114126,510	322			

жінки хибно оцінюють різницю між тривалістю хатньої роботи, яку виконують вони та їхні партнери (див. табл. 2).

Але різниця оцінок також є різною для чоловіків та жінок: оцінка перших відрізняється від об'єктивної різниці на 2,2 год./тиж., а оцінка других — на 5,39 год./тиж. Проте в цьому випадку складно відповісти на питання, в який саме бік відбувається «зсув» у відповідях. Теоретично можливими є чотири напрями такого зсуву:

- 1) чоловіки занижують кількість годин в тиждень, які витрачають їхні дружини на хатню роботу;
- 2) чоловіки завищують кількість годин в тиждень, які вони особисто витрачають на хатню роботу;
- 3) жінки занижують кількість годин в тиждень, які витрачають їхні чоловіки на хатню роботу;
- 4) жінки завищують кількість годин в тиждень, які вони особисто витрачають на хатню роботу.

Крім цього, можливі і поєднання зміщень у відповідях. Наприклад, чоловіки можуть виявляти тенденцію до завищення кількості годин, які вони витрачають на хатню роботу, а жінки — занижувати кількість годин, які витрачають їхні чоловіки на хатню роботу. Найважливішим в цьому випадку є те, що дослідник не може з даних опитування зробити висновок, як саме відбувалося зміщення відповідей, оскільки відсутня «точка відліку», яка була б об'єктивною: неточними можуть бути як відповіді респондентів про себе, так і про своїх партнерів.

Ключовою проблемою в цьому випадку є питання, як відбувається оцінювання респондентами кількості годин, що витрачаються на хатню роботу. В одному випадку респонденти можуть оцінювати, скільки часу було витрачено на роботу по дому, не враховуючи її ефективність, а в іншому — оцінюва-

ти тривалість хатньої роботи, виходячи з її ефективності. Оцінка тривалості хатньої роботи за критерієм її ефективності може відбуватися за наступним принципом. Оскільки респонденти витрачають на виконання одного об'єму хатньої роботи певну кількість годин (нехай — 5 год./тиж.), а їхні партнери — на той же об'єм роботи витрачають більше часу (нехай 8 год./тиж.), то респонденти будуть рахувати, що партнери витрачають на хатню роботу не 8 год./тиж., що є об'єктивним результатом для партнерів, а 5 год./тиж. Така ситуація і породжуватиме відмінність в оцінках респондентами своєї хатньої роботи та хатньої роботи партнерів. Такі відмінності в оцінках можуть бути притаманні однаковою мірою як чоловікам, так і жінкам. Але ключовою проблемою є те, що в кількісному дослідженні ми не маємо інформації, яким критерієм користувалися респонденти, коли відповідали на питання про тривалість хатньої роботи. В цьому випадку необхідним є звернення до якісних методів дослідження.

Іншим аспектом питання хатньої роботи є те, які фактори впливають на кількість часу, що витрачається на хатню роботу. В цьому випадку найбільш ефективним буде побудова регресійної моделі, де залежною змінною виступатиме кількість годин, які в тиждень витрачаються на хатню роботу респондентами, а факторними — кількість годин, які витрачає на хатню роботу інший член подружжя, вік, сукупний сімейний дохід, частка внеску респондента до сімейного бюджету, кількість осіб, які проживають в домогосподарстві, кількість дітей, які проживають з батьками, кількість годин, які витрачають респонденти на оплачувану роботу¹⁴. Ре-

¹⁴ Для побудови регресійного рівняння було використано метод *stepwise* (значення α -рівня F-критерій для включення

Таблиця 4

**Параметри регресійної моделі
(для респондентів чоловічої та жіночої статі)**

Параметри регресійної моделі	Чоловіки			Жінки		
	B	SE(B)	Sig.	B	SE(B)	Sig.
Константа	19,140	2,398	0,000	31,176	3,062	0,000
Кількість год./тиж. хатньої роботи (партнер)	0,428	0,044	0,000	0,564	0,065	0,000
Кількість год./тиж. на оплачуваній роботі	-0,132	0,035	0,000	-0,202	0,043	0,000
Сукупний сімейний дохід	-1,500	0,345	0,000	—	—	—
Частка респондента в сімейному бюджеті	—	—	—	-2,426	0,898	0,007
Кількість дітей, які проживають в домі	-2,428	1,038	0,020	2,988	0,981	0,003

регресійний аналіз дасть змогу з'ясувати, чи різні фактори в різний спосіб впливають на кількість годин, які витрачаються чоловіками та жінками на хатню роботу. В цьому випадку кількісний аналіз є важливим, оскільки дає можливість зареєструвати ті відмінності, які можуть не усвідомлюватися самими респондентами, а тому не фігурувати в їхніх відповідях при використанні якісних методів дослідження. Характеристики регресійних моделей для відповідей чоловіків та жінок подано в табл. 3. В обох випадках модель є статистично значимою як для чоловіків, так і жінок, тобто підібрані фактори дійсно мають вплив на тривалість хатньої роботи, яку виконують чоловіки та жінки.

Проте значення коефіцієнту детермінації відрізняються для чоловіків та жінок: $R^2=0,404$ та $R^2=0,315$ відповідно. Оскільки коефіцієнт детермінації показує, наскільки варіація значень залежної змінної може бути прогнозованою на основні значень факторів, то ця відмінність засвідчує, що регресійна модель краще описує відповіді чоловіків, ніж жінок. У випадку останніх можемо припустити, що для жінок рівень впливу соціальних характеристик на кількість виконуваної ними хатньої роботи є меншим. Тобто або від всіх жінок, незалежно від їхніх соціальних характеристик, вимагається приблизно однаковий рівень роботи по дому, або ж варіація відповідей жінок просто не описується цими факторами достатньо добре, а тому існують інші фактори, які впливають на їхню хатню роботу, але які не були включені в рівняння.

змінної до рівняння — 0,05, а для виключення — 0,1).

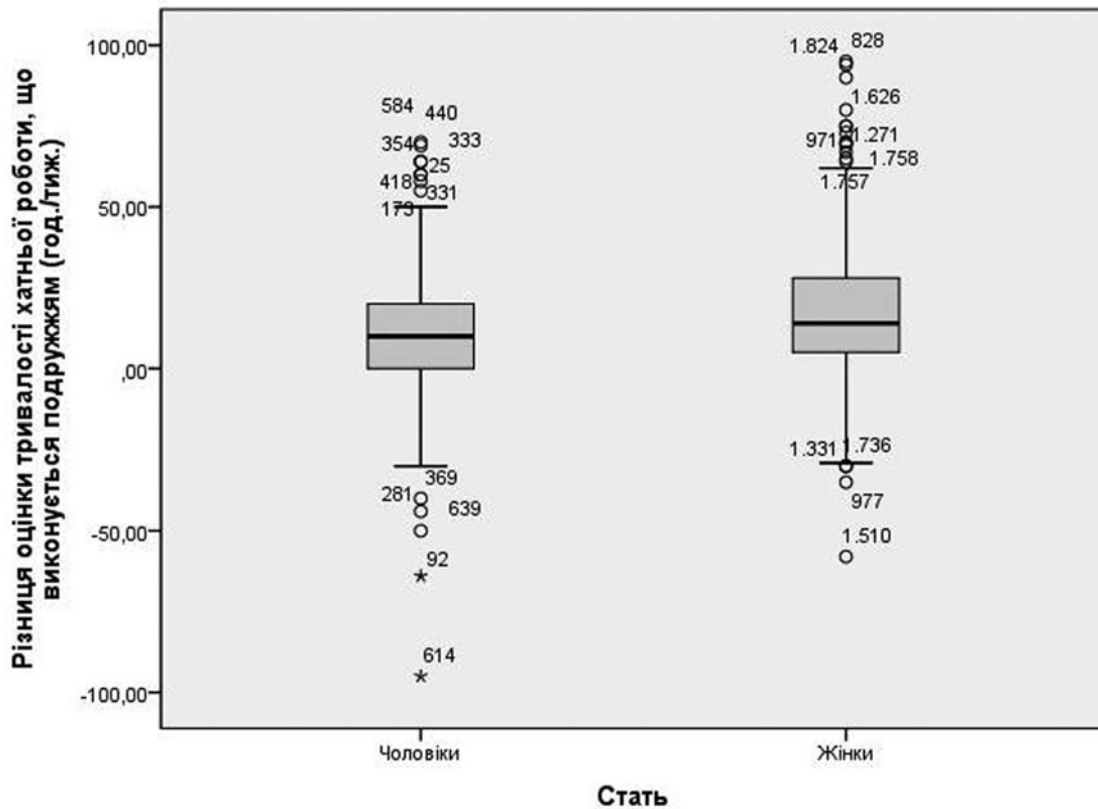
Параметри регресійної моделі також вказують на відмінності у впливі факторів на кількість хатньої роботи, що виконується чоловіками та жінками (див. табл. 4).

По-перше, є значна різниця в константі, яка вказує, що за «нульових» умов жінки виконували б хатню роботу протягом 31,18 год./тиж., а чоловіки — лише протягом 19,14 год./тиж. Різниця констант приблизно відповідає об'єктивній різниці кількості годин в тиждень, які витрачають чоловіки та жінки на хатню роботу¹⁵. Отже, стартові умови для жінок є менш вигідними: вони апріорі змушені витратити більше часу на хатню роботу, ніж чоловіки, за умови рівності інших характеристик.

По-друге, низка чинників не мають впливу взагалі на кількість годин в тиждень, які витрачають жінки і чоловіки на хатню роботу — вік та кількість осіб, які проживають в домогосподарстві. Вплив останньої величини є відсутнім через те, що в моделі було включено таку величину як кількість дітей, які проживають в домогосподарстві, яка «перекриває» вплив попередньої змінної. Натомість відсутність впливу віку на залежну змінну засвідчує, що виявлені закономірності ніяк не пов'язані з віковими особливостями респондентів.

По-третє, низка чинників мають однаковий вплив як на чоловіків та жінок: кількість годин, які витрачає партнер на хатню роботу, та кількість годин, яку витрачає респондент на оплачувану роботу. Цю ситуацію доволі легко пояснити. Кількість годин, які

¹⁵ Об'єктивна різниця — 12,608 год./тиж., а різниця констант — 12,036 год./тиж.

витрачає партнер на хатню роботу, свідчить про об'єм хатньої роботи, яка є великою, а тому вимагає більшої кількості зусиль і від респондентів. Важливо розуміти, що в цьому випадку залежність не означає, що кількість годин є рівною. Йдеться про те, що якщо партнер мусить виконувати більше хатньої роботи, то така ж доля чекає і респондента. Але от величина зміни є іншою: якщо жінка починає виконувати на 10 год./тиж. більше хатньої роботи, то чоловік — лише на 4,3 год./тиж., а от у випадку, коли чоловік починає виконувати на 10 год./тиж. більше хатньої роботи, то жінка — на 5,6 год./тиж. Тобто спостерігається певна асиметрія: жінка виходить більш залежною від чоловіка в плані виконання хатньої роботи.

Також подібним є вплив фактора зайнятості на оплачуваній роботі: чим більше часу змушені респонденти витратити на оплачувану роботу, тим менше часу вони витрачають на хатню роботу. Проте тут, на перший погляд, складається враження, що жінки перебувають у вигіднішому становищі: якщо чоловік та жінка на оплачуваній роботі працюватимуть на 10 год./тиж. більше, то хатньої роботи він виконуватиме на 1,3 год./тиж. менше, а жінка — 2 год./тиж. менше. Проте при цьому слід пам'ятати,

що жінка на 12,04 год./тиж. виконує більше хатньої роботи. Тому в цьому випадку також ідеться про несприятливе становище жінок. Відмінність коефіцієнтів свідчить, що у випадку чоловіків ця залежність є більш «пологою», тобто чоловік за рівних умов і так виконує менше хатньої роботи, а зменшення його оплачуваного трудового тижня означає, що кількість годин хатньої роботи для нього зростає менше, ніж для жінки за таких самих умов оплачуваної зайнятості. Фактично, чоловіки є більш захищеними від тягаря хатньої роботи, якщо їхня оплачувана зайнятість зменшується, порівняно з жінками.

Четвертим важливим пунктом є відмінність впливу тих чи інших факторів на хатню роботу чоловіків та жінок. По-перше, є фактори, які впливають лише на одну зі статей. У випадку чоловіків — сукупний сімейний дохід, у випадку жінок — їхня частка в наповненні сімейного бюджету. Як бачимо, незалежно від того, яким є сукупний рівень доходів сім'ї, на кількість хатньої роботи, яку виконують жінки, це не позначається. Отже, знову маємо справу з диспропорцією, коли збільшення матеріальних доходів сім'ї звільняє від хатньої роботи більше чоловіків, ніж жінок. Обернена ситуація в тому випадку

ку, коли йдеться про внесок респондентів до наповнення сімейного бюджету. Цей фактор жодним чином не впливає на кількість хатньої роботи, яку виконують чоловіки, але має суттєвий вплив на жінок, які зі зменшенням свого внеску змушені більше приділяти часу хатній роботі, на відміну від чоловіків. Отже, знову маємо справу з тим, що хатні обов'язки більшим тягарем за рівних умов лягають на жінок, ніж на чоловіків.

Іншою важливою відмінністю є *різноспрямований* вплив такого фактора як кількість дітей, що проживають в домогосподарстві. Зі збільшенням кількості дітей, кількість хатньої роботи, яка виконується чоловіком, зменшується. Натомість для жінки кількість хатньої роботи збільшується. Окрім того, що в таких ситуаціях жінка, переважно, йде в декрет, а чоловік змушений працювати більше, щоб прогодувати сім'ю, маємо справу і з традиційним поділом ролей в українському суспільстві, згідно з яким виховання дітей перекладається більшою мірою на плечі матері.

Підсумовуючи, зазначимо основні методологічні результати. По-перше, кількісні методи без великих проблем можуть бути включені до дослідницького арсеналу антропології, тим більше, що в історії цієї науки можна знайти приклади успішного та плідного використання кількісних методів. По-друге, кількісні методи часто дають змогу знайти *приховані* зразки та моделі поведінки, які можуть бути недоступними фіксації якісними методами. Наприклад, респонденти можуть відмовлятися визнавати ті чи інші закономірності своєї поведінки, які будуть доступні аналізу лише внаслідок «об'єктивного» спостереження. Або ж завдяки кількісним методам можна буде фіксувати ті закономірності поведінки, які самі учасники соціального життя не усвідомлюють¹⁶. Проте потрібно пам'ятати в цьому випадку, що кількісні методи не можуть використовуватися автономно, у відриві від якісних методів. Представлений у статті приклад аналізу хатньої роботи демонструє обмеження кількісних методів: часто дослідник не має змоги дізнатися, якими міркуваннями керувалися респонденти, коли відповідали на запитання анкети.

¹⁶ Найбільш коректним в цьому випадку буде говорити про *габітуси* агентів соціального життя, які часто мають до-рефлексивний характер [1, с. 78—111].

1. *Бурдьє П.* Рефлексивна соціологія. Частина II: Чиказький воркшоп / П'єр Бурдьє, Лоїк Вакан. — Київ : Медуза, 2015. — 224 с.
2. *Головаха Є.* Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціального дослідження» 2005—2007—2009—2011 / Євген Головаха, Андрій Горбачик. — Київ : Інститут соціології НАН України, 2012. — 119 с.
3. *Гофман А.* Дюркгеймовская социологическая школа / А.Б. Гофман // Гофман А. Классическое и современное: Этюды по истории и теории социологии. — Москва : Наука, 2003. — С. 429—470.
4. *Дельеж Р.* Нариси з історії антропології. Школи. Автори. Теорії / Робер Дельеж. — Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. — 287 с.
5. *Дюпон-Мельниченко Ж.-Б.* Французька історіографія ХХ століття / Ж.-Б. Дюпон-Мельниченко, В. Ададунов. — Львів : Класика, 2001. — 170 с.
6. *Касьянов Г.* Теорії нації та націоналізму / Георгій Касьянов. — Київ : Либідь, 1999. — 352 с.
7. *Копець Л.* Класичні експерименти в психології / Людмила Копець. — Київ : Києво-Могилянська академія, 2010. — 283 с.
8. *Крамер Г.* Математические методы статистики / Гаральд Крамер. — Москва : Мир, 1975. — 648 с.
9. *Леві Дж.* Про мікроісторію / Джованні Леві // Нові перспективи історіописання. — Київ : Ніка-Центр, 2004. — С. 122—148.
10. *Леві-Строс К.* Структура міфів / Клод Леві-Строс // Леві-Строс К. Структурна антропологія. — Київ : Основи, 2000. — С. 195—219.
11. *Литтл Р.* Статистический анализ данных с пропусками / Р. Дж. А. Литтл, Д.Б. Рубин. — Москва : Финансы и статистика, 1991. — 336 с.
12. *Нейман Ю.* Вводный курс теории вероятностей и математической статистики / Ю. Нейман. — Москва : Наука, 1968. — 448 с.
13. *Николаев В.* Сравнительная социология А.Р. Рэдклифф-Брауна / В. Николаев // Рэдклифф-Браун А.Р. Метод в социальной антропологии. — Москва : КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле, 2001. — С. 297—390.
14. *Николаев В.* Уорнер, его жизненный путь и книга «Живые и мертвые» / В.Г. Николаев // Уорнер У. Живые и мертвые. — Москва ; Санкт-Петербург : Университетская книга, 2000. — 671 с.
15. *Рабочая книга социолога* / отв. ред. Г.В. Осипов. — Москва : Наука, 1983. — 478 с. — (2-е изд., пер. и доп.).
16. *Рэдклифф-Браун А.Р.* Метод в социальной антропологии / А.Р. Рэдклифф-Браун. — Москва : КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле, 2001. — 416 с.
17. *Саїд Е.* Культура й імперіалізм / Едвард Саїд. — Київ : Критика, 2007. — 608 с.
18. *Саїд Е.* Орієнталізм / Едвард Саїд. — Київ : Основи, 2001. — 511 с.
19. *Толочко А.* Киевская Русь и Малороссия в XIX веке / Алексей Толочко. — Киев : Laurus, 2012. — 256 с.

20. Чурилов Н. Типология и проектирование выборочного социологического исследования (история и современность) / Николай Чурилов. — Киев : Факт, 2008. — 366 с.
21. Шарп Дж. Історія знизу / Джим Шарп // Нові перспективи історіописання. — Київ : Ніка-Центр, 2004. — С. 36—58.
22. Bourdieu P. Dystynkcja: Społeczna krytyka władzy sądzienia / Pierre Bourdieu. — Warszawa : Wydawnictwo naukowe SCHOLAR, 2005. — 682 s.
23. Bourdieu P. Szkic teorii praktyki, poprzedzony trzema studiami ta temat etnologii Kabylów / Pierre Bourdieu. — Kęty : Wydawnictwo Marek Derewiecki, 2007. — 290 s.
24. Fleck C. «Bezrobotni Marienthalu» z perspektywy dzisiejszej / Christian Fleck // Jahoda M., Lazarsfeld P.F., Zeisel H. Bezrobotni Marienthalu. — Warszawa : Oficyna Naukowa, 2007. — S. 9—36.
25. Jahoda M. Bezrobotni Marienthalu / M. Jahoda, P.F. Lazarsfeld, H. Zeisel. — Warszawa : Oficyna Naukowa, 2007. — 294 s.
26. Kroeber A. Sól, psy, tytoń / Alfred Louis Kroeber // Kroeber A. Istota kultury. — Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002. — S. 341—363.
27. Parsons T. Obecna sytuacja i perspektywy systematycznej teorii socjologicznej / Talcott Parsons // Parsons T. Szkice z teorii socjologicznej. — Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1972. — 590 s.
28. Szacki J. Historii myśli socjologicznej / Jerzy Szacki. — T. 1. — Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983. — 456 s.
29. Tarkowska E. Ciągłość i zmiana socjologii francuskiej: Durkheim, Mauss, Lévi-Strauss / Elżbieta Tarkowska. — Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974. — 278 s.
30. Turner J. Struktura teorii socjologicznej / Jonathan H. Turner. — Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006. — 733 s.

Данило Судин

ЕВРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИВЧЕННЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ З ДОПОМОГОЮ КІЛЬКІСНИХ МЕТОДІВ

Розглянуто можливості використання кількісних методів у вивченні повсякденності. Перш за все, стаття демонструє, що повсякденність була об'єктом міждисциплінарних досліджень від появи наукового інтересу до цієї тематики. Крім того, запропоновано новий погляд на «кругообіг» методів наукових досліджень між соціологією та антропологією. Загальновідомим є твердження про те, що якісні методи почали використовуватися в соціології під впливом антропологів. Проте майже не приділяється уваги вивчення зворотного процесу — запозиченням кількісних методик

антропологами. Стаття містить приклади антропологічних досліджень, які використовували кількісний інструментарій. Основну частину статті присвячено демонстрації можливості успішного використання кількісних методів у вивченні повсякденності на прикладі хатньої роботи. Для виконання цього завдання використано базу даних European Social Survey за 2010 р. Отримано результати, які засвідчують важливі відмінності як в об'ємі хатньої роботи, яка виконується чоловіками та жінками, так і в факторах, що впливають на таку ситуацію. Стаття демонструє, що отримані закономірності можна було виявити лише з допомогою кількісного інструментарію, оскільки якісний є нечутливим до ситуацій, коли самі респонденти не усвідомлюють причин тих чи інших дій та практик, або відмовляються їх озвучувати досліднику. Втім, стаття також демонструє обмеження кількісних методів і наголошує на важливості їх доповнення якісними методиками.

Ключові слова: повсякденність, антропологія, кількісні методи.

Данило Судин

ЕВРИСТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ИЗУЧЕНИЯ ПОВСЕДНЕВНОСТИ С ПОМОЩЬЮ КОЛИЧЕСТВЕННЫХ МЕТОДОВ

Рассмотрены возможности использования количественных методов в изучении повседневности. Прежде всего, статья демонстрирует, что повседневность была объектом междисциплинарных исследований от появления научного интереса к этой тематике. Кроме того, предложен новый взгляд на «круговорот» методов научных исследований между социологией и антропологией. Общеизвестным является утверждение о том, что качественные методы стали использоваться в социологии под влиянием антропологов. Однако почти не уделяется внимания изучению обратного процесса — заимствованиям количественных методик антропологами. Статья содержит примеры антропологических исследований, которые использовали количественный инструментарий. Основная часть статьи посвящена демонстрации возможности успешного использования количественных методов в изучении повседневности на примере домашней работы. Для выполнения этой задачи использовано базу данных European Social Survey за 2010 г. Получены результаты, которые демонстрируют важные различия как в объеме домашней работы, выполняемой мужчинами и женщинами, так и в факторах, влияющих на такую ситуацию. Статья показывает, что полученные закономерности можно было обнаружить только с помощью количественного инструментария, поскольку качественные методы являются нечувствительным к ситуациям, когда сами респонденты не осознают причин тех или иных действий и практик, или отказываются их озвучивать исследователю. Впрочем, статья также демонстрирует ограничения количественных методов и подчеркивает важность их дополнения качественными методиками.

Ключевые слова: повседневность, антропологія, количественные методы.